

Cent anys d'Albert
Einstein a Poblet i a
l'Espluga de Francolí
(1923-2023)

Antoni Carreras Casanovas

• **Cent anys d'Albert Einstein a Poblet i a l'Espluga de Francolí (1923-2023)**

• **Antoni Carreras Casanovas**

• *antonio.carreras@urv.cat*

• **Resum:** Aportació de noves dades sobre els motius, el viatge i acompanyants de la visita d'Albert Einstein al monestir de Poblet i a l'Espluga de Francolí el diumenge 25 de febrer de 1923.

• **Paraules clau:** Albert Einstein, visita, Poblet, l'Espluga de Francolí.

• **Albert Einstein**

Què passaria si algú pogués córrer tant com un raig de llum i finalment el pogués avançar? Hom diu que aquesta pregunta se la va fer un jove de 17 anys en el seu darrer any de secundària. La resposta a la qual va arribar anys després acabaria per revolucionar la nostra concepció entre l'espai i el temps, la velocitat de la llum i el coneixement que tenim de l'univers.

Malgrat ser una de les ments més preclares del segle XX, Albert va haver de dedicar-se a allò que l'apassionava per desenvolupar la seva excepcionalitat: la física i les matemàtiques.

Albert Einstein (14 de març de 1879 - 18 d'abril de 1955, Princeton. Nova Jersey, EUA) va néixer a Ulm, Baden-Württemberg (Baviera, Alemanya) de pare i mare jueus, una família que ben aviat es va traslladar a viure a Munic, després a Milà i a Zuric. Es va doctorar en física i Filosofia i el seu primer treball va ser a l'Oficina Federal de Patents de Berna. El 1905 va ser el seu any més creatiu (*annus mirabilis*), en el que publicà bona part dels seus articles científics més rellevants: un estudi estadístic sobre el moviment brownià (augment de la dispersió i col·lisió entre partícules en suspensió, els àtoms i molècules, en un fluid a major temperatura) va permetre confirmar l'existència dels àtoms; l'efecte fotoelèctric, en el que descriu la llum com una dualitat entre corpuscles o partícules i ones; la Teoria de la Relativitat Especial, en la que afirma que la llum

té una velocitat constant, independentment del medi amb el qual es propaga, estableix l'espai-temps i determina que el temps es dilata segons la velocitat; i completa amb la famosa fórmula $E=mc^2$, en què demostrà que la massa és una forma d'energia. El 1915 publicà la seva Teoria de la Relativitat General, en la que demostrà que la gravetat és la curvatura de l'espai-temps i que els feixos de llum, aparentment rectes, es corben (deflexió) en passar per un camp de gravetat d'un estel o planeta. Aquesta teoria es va demostrar en un eclipsi que hi va haver el 29 de maig de 1919, fotografiat per primera vegada al Brasil (Sobral) i a l'illa de Príncipe (golf de Guinea). A partir de llavors, Albert Einstein se'l va considerar com un nou Newton del segle XX i la seva fama es va escampar arreu quan el 10 de desembre de 1921 rebia el Premi Nobel pels seus dos treballs, principalment per l'efecte fotoelèctric de la llum. No parà de donar conferències per tot el món, popularitzant-se la seva imatge com un viatger de ferrocarril de tercera classe, modest, afable, amb un agradable timbre de veu i amb un estoig de violí sota el braç.

Els seus estudis sobre el fet que la velocitat de la llum és sempre la mateixa (quasi 300.000 quilòmetres per segon) independentment del punt des d'on s'observa i la procedència d'aquesta, va canviar la nostra concepció de l'espai i el temps. Això vol dir que el temps depèn d'on està situat l'observador i de la velocitat amb què aquest observador es mou. Per exemple, un rellotge estàtic en un lloc no marcarà la mateixa hora que un rellotge exposat a una velocitat molt elevada, ja que aquest anirà més retardat (dilatació del temps). Amb la formulació de la seva teoria de la relativitat especial va demostrar que l'espai i el temps no són independents, sinó dimensions dependents i que aquestes lleis físiques són invariables per tot l'univers. També analitzà l'associació d'altres propietats físiques com que la massa varia depenent de si es mou o no respecte a un observador. Les masses en moviment resulten més pesades i tenen més energia cinètica, l'equivalència entre la massa i l'energia és la fórmula universal més famosa: $E=mc^2$. Si una massa es mou a una alta velocitat pot tenir una energia perillosa (energia atòmica). Amb això hom diu que responia a la seva pregunta inicial de quan tenia 17 anys: no es pot posar un cos a la mateixa velocitat que la llum perquè es necessitaria una energia infinita per moure la massa de l'objecte a la velocitat de la llum.

Bona part de les teories d'Albert Einstein han estat demostrades amb posterioritat. Algunes de les seves aportacions han tingut reflex amb aplicacions actuals com per exemple els navegadors GPS, els raigs làsers, l'efecte fotovoltaic, l'accelerador de partícules, la fotoconductivitat, l'explicació de l'Univers... Tot un conjunt d'aplicacions actuals, algunes molt presents en les nostres vides, derivades de les aportacions d'Albert Einstein, un dels més grans científics del segle XX que un dia va dinar a l'Espluga i va visitar el monestir de Poblet.

El viatge a Catalunya, a l'Espluga i a Poblet

Atesa la popularitat que havia assolit Einstein amb els seus articles fets el 1905 i una vegada comprovada la Teoria de la Relativitat General amb l'eclipsi del Brasil i del golf de Guinea de 1919, les dues institucions científiques més rellevants de l'Estat espanyol el van convidar a fer sengles conferències a Barcelona, Madrid i després Saragossa. Julio Rey Pastor ho va fer en nom de la «Junta para *Amplación de Estudios e Investigaciones Científicas* de Madrid», i Esteve Terradas en nom de l'Institut d'Estudis Catalans, ja que ell era el responsable de la secció de ciències dels Cursos d'Alts Estudis i d'Intercanvi, dirigits per Rafael Campalans (director de l'Escola del Treball i secretari d'Instrucció Pública de la Mancomunitat i del Consell de Pedagogia). La invitació tenia com a finalitat impartir tres conferències a Barcelona sobre la teoria de la relativitat a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. La invitació per anar a Madrid i a Barcelona li havien a adreçat un any abans tant Julio Rey com Esteve Terradas, però Einstein la va declinar atesos els compromisos que tenia i s'hagueren d'esperar un any després. L'estada d'Albert Einstein i la seva segona esposa i cosina Elsa Einstein a Catalunya va ser durant els dies 22 al 28 de febrer de 1923, després va marxar a Madrid i de tornada va passar per Saragossa on va impartir altres conferències i de retorn va fer estada un dia més a Barcelona sense cap acte oficial, partint cap a Zuric el 15 de març¹.

Què va portar a Albert Einstein a l'Espluga i després a Poblet. El viatge a Poblet i ensem a l'Espluga del diumenge 25 de febrer de 1923, no estigué relacionat amb l'objectiu científic de la visita, sinó

que segurament fou propiciat per Josep Puig i Cadafalch, aleshores president de la Mancomunitat i exponent tardà de l'esperit de la *Renaixença* i apassionat de l'arquitectura medieval catalana. Home fascinat per la història i en especial pel passat medieval de Catalunya com una exaltació a la pàtria, d'acord amb els ideals nacionalistes tardans de l'esperit romàntic de la *Renaixença* del segle XIX. Puig i Cadafalch devia voler mostrar a Albert Einstein la glòria del passat medieval de Catalunya i que millor que portar-lo al monestir de Santa Maria de Poblet i a les esglésies romàniques i paleocristianes d'Ègara (Terrassa) per conscienciar-lo de les arrels històriques de la identitat catalana, en uns moments en els quals calia donar-les a conèixer per internacionalitzar les aspiracions patriòtiques del moment. Per això degué voler que fes aquest viatge, guiat pels seus amfitrions científics i amics: Esteve Terradas i Illa, Rafael Campalans i Puig, Bernat Lassaletta i Perrín i Casimir Lana Sarrate, tots ells enginyers, coneixedors de la llengua alemanya per les seves estades a aquell país (a la universitat de Charlottenburg de Berlín). Alguns d'ells també coneixien personalment a Albert Einstein, com és el cas de Terradas i Casimir Lana, atès que aquest últim havia treballat amb ell a Berlín, cosa que els feia les persones més idònies per contactar i acompanyar a Einstein durant la seva estada a Catalunya. Per tant, fa la sensació que la visita a Poblet, amb aturada a l'Espluga, fou un viatge diríem «oficial d'interès nacional», ja que el monestir de Santa Maria de Poblet era com l'Escorial de Catalunya, lloc on estaven enterrats bona part dels reis de la Corona catalanoaragonesa i símbol d'identitat nacional catalana que aleshores interessava exaltar.

Tanmateix, darrere d'aquest viatge també hi ha un altre motiu encobert, poc conegut. Albert Einstein havia estat advertit a Berlín que la seva vida corria perill per ser jueu, ja que a l'estiu de 1922, el seu amic i ministre d'Afers Exteriors, Walter Rathenau, també jueu, havia estat assassinat per una organització paramilitar d'extrema dreta. Einstein després d'aquest seriós advertiment abandonà Berlín i es traslladà a Kiel, al nord d'Alemanya i tot seguit acceptà invitacions per impartir conferències arreu del món. D'aquesta manera s'allunyava d'Alemanya i pel setembre marxà cap al Japó, passant per Egipte, Singapur, la Xina, Palestina i de retorns a Catalunya i Madrid. La vida a Berlín ja li devia començar a ser incòmoda, i així ho deixà entendre en unes cartes a la seva germana Maja².

Durant el viatge a l'Espluga i Poblet

A l'Arxiu Nacional de Catalunya hi ha dues fotografies quasi inèdites d'aquell viatge a l'Espluga i Poblet. Són dues fotografies que amablement em va fer arribar l'amic Antoni Roca Rosell, catedràtic d'Història de la Ciència de la UPC de Barcelona. Són dos primers plans d'Einstein en un descampat de difícil localització. En una de les fotografies es veu clarament Albert Einstein somrient, a punt de pujar al cotxe, al seu darrere Bernat Lassaletta, conductor del vehicle. En l'altra apareix Einstein en un primer pla, com únic protagonista, amb alguna cosa a les mans que podria ser un paquet de tabac i la seva pipa a punt de ser omplerta, ja que sembla que era un empedernit fumador de pipa. La postura és quasi igual a la que adoptà en una de les fotografies de l'Espluga, segurament també amb la pipa a les mans.

Les dues instantànies informals estan fetes en algun lloc desconegut del trajecte, possiblement en una parada de descans en mig de camps de secà que semblen de garrofers i alguna atzavara. Per la vegetació que presenten i per les ombres que projecta el sol a la cara del personatge a través de la seva característica gorra de pota de gall, podem extreure alguna informació més: les dues fotografies es van fer abans del migdia, ja que el sol no és zenital i, per tant, l'ombra que projecta la visera de la gorra a la cara d'Einstein no és vertical sinó lateral, amb un angle aproximat d'uns 60°, cosa que podia indicar que la fotografia va estar presa entre les 11 i les 12 h. En el nostre article anterior³, vam poder comprovar que Einstein i els seus acompanyants van arribar a l'Espluga entre les 12:30 i les 13:00 h. Si aquestes dues noves fotografies es van fer suposadament cap a les 11:30 h, podríem concloure que estaven fetes tres quarts o una hora abans d'arribar a l'Espluga, cosa que ens podria situar abans de passar pel coll de l'Ordal, en algun punt del Baix Penedès, lloc que s'escau amb el paisatge de garrofers. El trajecte habitual de l'Espluga a Barcelona, fins la construcció de les noves xares viàries actuals, passava pel coll de l'Ordal. A més, hem consultat un mapa de la distribució dels garrofers en el territori català de l'any 1932, i l'hem sobreposat damunt un mapa de la xarxa de carreteres, amb la qual cosa hem pogut veure que el pas de la carretera que anava pel coll de l'Ordal passa per la

zona de garrofers del Baix Penedès⁴.

Per tant, és probable que cap a dos quarts de dotze Einstein i els seus acompanyats s'aturessin en un descampat per descansar o fer una parada tècnica, moment distès en el que C. Lana va aprofitar per fer dues fotografies informals del personatge.

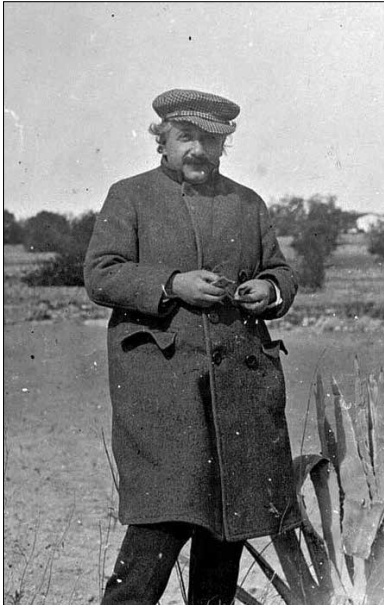

Foto 1. Albert Einstein durant una parada en un descampat entre Barcelona i l'Espluga (Font: ROCA, A., Quan Albert Einstein passejà per la Rambla (1923), p. 83. Arxiu Nacional de Catalunya, font Puig i Cadafalch. Fotografia de Casimir Lana).

Foto 2. Albert Einstein i el conductor Bernat Lassaletta durant una parada en un descampat entre Barcelona i l'Espluga. Una d'aquestes fotos fou publicada el 1964 a la revista Sant Jordi per Lluís Santacana Vidal, on diu que el paisatge és de Montserrat, però el paisatge de secà no s'ho adiu pas. (Font: ROCA, A., Quan Albert Einstein passejà per la Rambla (1923), pàg. 83. Arxiu Nacional de Catalunya, font Puig i Cadafalch. Fotografia de Casimir Lana).

L'arribada a la Gran Fonda Ibèrica de l'Espluga

Com hem dit, Einstein va arribar a l'Espluga entre les dotze i la una del migdia i dinà a la Gran Fonda Ibèrica del carrer de la Font número 7. Després, entre dos quarts de dues i les dues, es feu dues fotografies amb els nens i nenes del carrer i continuà cap a Poblet, on també es van fer una fotografia al sobreclaustrer cap a les tres de la tarda, per marxar cap a les cinc de la tarda cap a Barcelona ⁵. La parada a l'Espluga no deix de ser sorprenent, ja que el més raonable era que haguessin parat en algun hotel de les Masies (Villa Engracia, La Capella...), lloc més proper al monestir i d'hotels més ben a condicionats. Però no, es van parar a dinar a l'Espluga. Potser la resposta podia ser que durant aquells moments de l'any, quan no hi havia estiuejants, els hotels i balneari de les Masies estaven tancats i per això es van quedar a la fonda Ibèrica de l'Espluga.

La fonda Ibèrica era una antiga casa del carrer de la Font número 7 (actualment núm. 6, cal Flocs), on sembla que abans hi havia hagut la fonda de cal Segal (parents de cal Fartet). Casa que van comprar la família Joan Castells Solà i la seva esposa Antònia Besora Trenchs el 1918 a Lluís Roig Palau i el nom comercial va passar a ser la Gran Fonda Ibèrica⁶. Més tard van alternar la fonda amb una rellotgeria que tenien als baixos de la casa, atès que un dels seus fills, Joan Castells, va ser rellotger (Juanito de cal Ibèric) i posteriorment traslladaren la fonda i la rellotgeria a la plaça de l'Església, a cal Fartet (cantonada plaça de l'Església amb el carrer de l'Abadia). Una altra de les filles, Tura Castells, que apareix en la fotografia d'Einstein amb els nens al carrer de la Font, al costat de la porta adovellada, es va casar després amb Francesc Trullolls (de cal Barba, comerciants de teixits). En traslladar el negoci a la plaça de l'Església, la casa del carrer de la Font, la van vendre a Joan Sabaté Bonet de cal Flocs (1946), actuals propietaris. Posteriorment, les instal·lacions de la fonda foren llogades per Trinitat Anglès Casanovas (mare de Fidel Miró Anglès), continuant el negoci de la fonda amb el nom de Pensió-fonda Espluguina, coneguda popularment com a cala Porquera.

Per tant, no és d'estranyar que Albert Einstein i els seus acompanyants es quedessin a dinar a la fonda Ibèrica i més sabent

que aquesta fonda del carrer de la Font havia estat un lloc on s'hostatjaven moltes de les persones que visitaven el monestir de Poblet fora de la temporada estiuenca, ja que disposava de certes comoditats per l'època (llum elèctrica, watters, garatge per automòbils i habitacions ventilades, segons deia la propaganda). Com havien fet altres personatges d'aquell temps. Sabem que el desembre de 1903 Àngel Guimerà i feu estada. Llegim a «El Francolí» que

«al cor de l'hivern posa a la Fonda del Segal (carrer de la Font) N'Angel Gimerà (q.a.C.s.) acompanyat d'En Pere Aldavert i les filles. Els aficionats del «Teatre Pitarra» van a visitar al gran dramaturg i aquests els reb, escalfant-se vora la llar encesa, fins pasada la mitja nit... Entre moltes coses visiten la Font Major i als pocs dies En Pere Aldavert escriu un article a La Renaixença parlant de les rentadores i el safareix públic de l'Espluga» (sic)⁷.

Sabem que el 28 de març de 1921, Àngel Guimerà tornà a visitar l'Espluga, en aquesta ocasió va visitar el Cellar i va deixar una dedicatòria al llibre del Cellar que deia: «*Als bons catalans de l'Espluga salut i pàtria cada dia major fins a lograr la nostra llibertat*» (sic)⁸. El juliol de 1922 degué visitar la vila l'escriptor valencià Vicente Blasco Ibáñez⁹. Uns dies abans de l'arribada d'Einstein, visità Poblet Josep M. Folch i Torres, director del *Patufet*. També la Reial Societat Fotogràfica de Madrid¹⁰. No podem afirmar que aquests personatges s'haguessin hostatjat la fonda Ibèrica, però no per això es pot descartar, atès que era el lloc habitual per fer parada de molts visitants de Poblet durant els mesos no estiuenca. Sabem que Folch i Torres estiuvejava a l'Hotel de la Capella d'Antoni Torrens l'estiu de 1922¹¹, però en ple hivern... és raonable pensar que podia haver-se quedat a la fonda, ja que era coneixedor de l'Espluga, els seus racons i lloc per menjar. Vista la certa aflluència de visitants al monestir de Poblet durant el període hivernal, moment que el balneari i hotels de les Masies estaven tancats, és molt possible que la visió de negoci de l'hostatgeria a l'Espluga sorgís per donar resposta al tancament hivernal dels hotels i balneari de les Masies durant aquest període de l'any.

El menú d'Einstein

No sabem si la fonda estava assabentada de l'arribada a dinar de l'insigne científic. Podem suposar que possiblement sí, ja que Esteve Terradas era des de 1916 el director de la Secció de Telèfons de la Mancomunitat de Catalunya, encarregat de fer arribar el telèfon fins a tots els racons de Catalunya. També sabem que el telèfon havia arribat a l'Espluga i a les Masies el juliol de 1914¹². Per tant, les comunicacions telefòniques entre Barcelona i l'Espluga existien i cap la possibilitat que Terradas o Campalans, possiblement Campalans, truquessin a la centraleta de l'Espluga per avisar d'alguna manera o algú de l'arribada d'Albert Einstein, almenys per encarregar el dinar a la fonda Ibèrica i possiblement també la visita a Poblet.

No saben tampoc el menú que devien menjar, però no creiem que els organitzadors ho haguessin deixat a l'atzar. Si ens posem en el pensament d'una persona de Barcelona a l'hora d'encarregar un menú de poble per uns invitats alemanys, podríem pensar en una escudella catalana de primer plat, atès el fred del mes de febrer a l'Espluga i que havien arribat en un cotxe descapotable, i potser un segon plat amb llonganissa amb mongetes o potser carn a la brasa, un menú molt tradicional de fonda i que probablement entrava dins els gustos d'un paladar alemany. Si van beure vi, segurament era del Celler o potser fet a casa per algun pagès, com era costum. Sí que sabem que Einstein bevia aigua de Vichy Catalán quan va estar hostatjat a l'Hotel Colón de Barcelona¹³. El preu d'un cobert de fonda d'aquells temps valia unes 3 ptes. Un menú d'homenatge millor ja estava en la ment de Campalans, ja que uns dies després, la nit del dia 27, oferiria un sopar «relativista» a casa seva, cuinat per la seva mare i la seva dona (Conxita Permañer) en el que cada plat portava el nom i estava relacionat amb algun aspecte de la teoria de la relativitat o la ciència¹⁴. Com hem dit, possiblement Esteve Terradas no tenia el cap per aquestes coses, atesa la mort recent de la seva filla i per això creiem que l'organitzador principal del viatge podia ser Campalans.

També suposem que la fonda Ibèrica estava assabentada de l'arribada de l'insigne hoste perquè Rafael Campalans tenia alguna relació amb els redactors de *El Francolí*, doncs, en les «Notes de Casa» del 30 d'abril de 1923, llegim:

«Hem rebut del nostre caríssim amic En Rafel Campalans el llibre que ha fet editar la Biblioteca d'Estudis Socials, publicant íntegra la conferència que l'erudit orador va donar al C .A. de D. del C. i de la I. de Barcelona, sots el títol «El socialismo i el problema catalán». Gràcies»¹⁵.

Possiblement, alguna relació d'amistat unia a Rafel Campalans, socialista i catalanista, amb redactors de *El Francolí*. El fet de publicar la notícia del pas d'Einstein per la vila volia dir que havien estat assabentats de la visita i que després rebessin un obsequi del mateix Campalans referma una relació d'agraïment, potser pels preparatius mínims de la visita a l'Espluga i Poblet.

Foto 3. Cartell publicitari de la Gran Fonda Ibèrica (Font: ROCA, Jordi, Història de l'Espluga. El segle XX. Volum VI. L'Espluga de Francolí 2005, p. 86).

Foto 4. Entrada actual de l'antiga Gran Fonda Ibèrica, amb el menjador a la dreta, situada al carrer de la Font núm. 7 de l'Espluga de Francolí (actualment número 6, propietat de la família Sabaté Borges).

Els acompanyants

Hi ha hagut diferents interpretacions sobre qui eren els acompanyants d'Albert Einstein durant el viatge a Poblet. Recentment, hem pogut saber i comprovar el nom de tots els que surten en la foto de

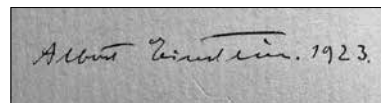
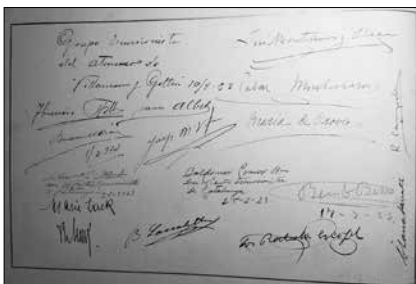
Poblet i certament sorprèn. En un primer moment s'havia dit que el personatge assegut a la barana del sobreclaustrer de Poblet era Ventura Gassol, cosa que no s'hi escau, el personatge és Rafael Campalans i Puig, enginyer industrial, director de l'Escola del Treball i secretari general d'Ensenyament Tècnic i Professional de la Mancomunitat, líder del partit Unió Socialista de Catalunya. Tot seguit apareix una dona. Fins ara s'ha suposat que era la dona d'Albert Einstein, Elsa Einstein, però recents investigacions assenyalen que es tracta de Marie Lack, una dona suïssa amiga de Zenòbia Camprubí dona unida sentimentalment amb l'escriptor Juan Ramon Jiménez, i que apareix sobtadament en la foto¹⁶. Al costat d'Einstein i ha un altre personatge desconegut amb boina, era Théodore Lack, germà de Marie, enginyer industrial qui tampoc és esmentat en els actes de la visita del científic a Barcelona. En conseqüència, tant Marie com Théodore, són dos personatges fins ara desconeguts entre els amfitrions d'Einstein a Barcelona que inexplicablement acompanyen a Einstein a Poblet. Amb la gorra i ulleres de conductor, Bernat Lassaletta i Perrín, enginyer industrial i professor de Metal·lúrgia a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona, també va ser jugador del FC Barcelona. La foto la va fer Casimir Lana Sarrate, enginyer químic, nascut a Serinyena i ben conegut d'Albert Einstein. Aquests són els personatges que van acompanyar a l'eminent científic a Poblet i l'Esplugu i que, alguns d'ells, no tornen a aparèixer en el relat de la seva estada a Barcelona. El gran personatge absent fou Esteve Terradas, un dels principals impulsors de la visita com hem vist. L'explicació rau, com hem dit, en el fet que uns dies abans de l'arribada d'Albert Einstein a Barcelona, la seva filla moria arran d'una llarga malaltia, cosa que segurament l'hi impedí participar en molts dels actes organitzats en el seu honor.

Una altre dels personatges absents fou la seva dona. Hem pogut comprovar personalment en el Llibre d'Honor de Poblet que efectivament, apareix la firma de Marie Lack i no la de la seva esposa Elsa Einstein, qui sembla que es degué quedar a Barcelona aquell dia. També cal fer palès que en el Llibre d'Honor de Poblet, la signatura d'Albert Einstein apareix dalt de tot d'una pàgina en blanc, sense que ningú hagués signat sota, sinó que ho van fer en la pàgina del costat, fins i tot en vertical per no ocupar i donar preferència testimonial de la pàgina dedicada exclusivament a Einstein¹⁷.

El conserge del monestir era Baldomer Vidal en aquell temps, feia poc que havia substituït a Ramon Argelaga en les tasques de conserge. Ell degué ser qui acompanyà i explicà als insignes visitants el passat gloriós del monestir, i qui degué treure el Llibre d'Honor per què el signessin en acabar la visita. Fins i tot, podem pensar que Baldomer Vidal ja estava avisat de la visita pel fet de tenir cura de registrar la signatura en aquest llibre.

Foto 5. Albert Einstein en el monestir de Santa Maria de Poblet el mateix diumenge 25 de febrer de 1923, acompanyat de Rafael Campalans i Puig, Marie Lack, Théodore Lack, Bernat Lassaletta Perrín (conductor) i el fotògraf Casimir Lana Sarrate. (MCD. AGA, Medios de Comunicación Social del Estado, IDD(03)088.000, F/30198, Sobre 10, F 16. Foto. C. Lana).

Fotos 6 i 7. Firma d'Albert Einstein al Llibre d'Honor de Poblet i els seus acompanyants Rafael Campalans i Puig, Marie Lack, Théodore Lack, Bernat Lassaletta Perrín i Casimir Lana Sarrate (Rafael Campalans i Casimir Lana en vertical per no signar a la pàgina dedicada exclusivament a Einstein) (Font: Biblioteca del Monestir de Poblet. «Libro de Honor del Monasterio de Poblet, años 1920-1957»).

El cotxe

Noves investigacions ens han aportat més dades sobre el cotxe marca Elizalde que apareix a les fotos d'Einstein. Segurament era el tipus 29 «torpede», descapotable, amb el volant a la dreta. Un model que acabava de ser presentat al Saló de París el 1919 amb una potència de 95 CV i una cilindrada de 3.510 cc. Amb una culata de bronze. El consum era de 16 a 18 litres per 100 quilòmetres. El preu que tenia era d'unes 30.000 pts. Un dels models Elizalde havia fet el recorregut de Barcelona a Madrid en 13 hores, cosa que vol dir que els 120 quilòmetres de Barcelona a l'Espluga els podia haver fet en 3:12 hores. El 1918 un model Elizalde havia guanyat el premi en la cursa de la Costa de l'Ordal. Aquest model va tenir molta acceptació entre les autoritats de Barcelona, Govern Civil, el Govern Militar i l'Ajuntament de Barcelona tenien aquests models¹⁸. Tanmateix, recentment, hem pogut comprovar que el cotxe era propietat de Bernat Lassaletta i Perrín, que era el conductor. La certesa ens ve donada perquè darrere de la fotografia que Albert Einstein i els seus acompanyants es van fer al sobreclaustrer de Poblet hi posa clarament el nom del propietari del vehicle¹⁹.

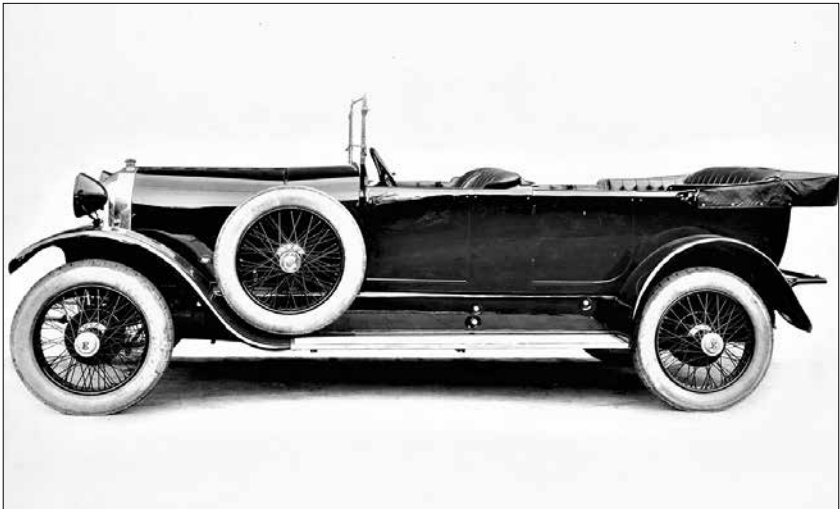

Foto 8. Cotxe marca Elizalde, model tipus 29 «torpede» (1919).
(Font: Fundació Elizalde)

Foto 9. Albert Einstein al carrer de la Font de l'Espluga de Francolí el diumenge 25 de febrer de 1923. Donant la mà a Einstein: Manel Puig Joaquín i la nena, Lluïsa Sans Mir; Maria Martí Sans i Pilar Sans Mir (cal Caragol); el noi amb la gorra, Josep Puig Joaquín, i la persona més gran asseguda a la vorera, el seu pare, Emili Puig Fernández (cal Fuster Groc); la noia dreta tocant la porta adovellada, Tura Castells Besora, i el nen assegut a la vorera, Joan Castells Besora. La nena petita és Antònia Sans Mir. (MCD. AGA, Medios de Comunicación Social del Estado, IDD(03)088.000, Caja F/30198, Sobre 10, F 15. Foto. C. Lana.

Foto 10. Albert Einstein al mateix lloc de l'Espluga de Francolí, rodejat de les mateixes nenes i nens més una nova nena no identificada; al costat del brançal de la porta Alberta Nicasi Vidal, de ca la Paula. Original perdut. Publicada i extreta del Mundo Gráfico. Revista Popular Ilustrada, 1923, any XIII, número 592 (dimecres, 7 de març), p. 13.(Biblioteca Nacional de España). Foto. C.Lana.

Els antirelativistes espluguins

Les sensacionals revelacions de la teoria de la relativitat entorn de l'espai i el temps, la constant velocitat de la llum i la seva curvatura, enteses per alguns de la manera que els hi va semblar, van despertar l'escepticisme dels incrèduls, les refutacions dels científics de ment més tancada i la burla dels detractors i persones amb pocs coneixements que van portar la teoria a la simplicitat de la mateixa frase i les grotesques i absurdes conclusions del temps i l'espai relacionant-los amb l'aturada del temps o l'eterna joventut. Pocs dies després de la seva estada a Catalunya, alguns científics escrivien articles d'opinió a *La Vanguardia* contradient les teories d'Einstein i rebaixant les expectatives de la seva aportació a la ciència, entre ells l'astrònom José Comas Solà²⁰. Certament, moltes persones no van entendre res de les seves conferències, primer

per l'alt nivell de física i de matemàtiques que s'havia de tenir i després perquè Einstein les pronuncià en un pèssim francès barrejat amb alemany molt poc entenedor. Les expectatives que havia creat les seves conferències s'esvaïren per la majoria dels assistents i públic en general, simplificant les seves teories amb allò que els hi va semblar, malgrat que altres van lloar les seves aportacions en articles a *La Vanguardia* com Ferran Tallada, matemàtic de l'Escola d'Enginyeria industrials de Barcelona. Quan Albert Einstein acceptà venir a Catalunya i a Madrid, posà com a condició tenir una pissarra per poder plasmar les seves explicacions i que el públic havia de ser especialitzat, a la vegada que advertí de la seva mancança en idiomes. Malgrat tot, la seva popularitat omplí de gom a gom els llocs on pronunciava les seves conferències, sense que possiblement els organitzadors poguessin limitar l'aforament a un públic especialitzat.

Però fins i tot aquest clam antirelativista va arribar a l'Espluga. La mateixa revista *El Francolí*, en el número 42, en les «Humorístiques» publicava un article titulat «La relativitat de les teories», on se'n feia ressò i es prenia en ironia les afirmacions del nostre il·lustre visitant, caricaturitzant la teoria de l'espai i el temps «...Diga-li al Dr. Einstein que la seva sogra viurà tants anys com dies de vida li queden, i a veure quina cara hi posarà. Jo crec que si aquest sabi hagués pensat un moment aquest cas de la sogra, que segons éll, molt bé pot viure una eternitat, se les hauria quedat per ell les extravagants teories»²¹. Enrevessades frases sense sentit barrejades amb paraules científiques inconnexes, venien a comparar les conferències d'Einstein i l'absurditat de les seves conclusions de forma material en els exemples que posava l'article de *El Francolí* signat per J. d'E.. Un exemple més que les explicacions d'Albert Einstein en l'àmbit general no van ser compreses per la immensa majoria. Serà la comprovació científica posterior qui s'encarregaria de deixar en evidència als detractors i humoristes.

En conseqüència pensem que del viatge d'Albert Einstein i els seus acompanyants a Poblet i a l'Espluga es poden aportar algunes dades més a les que ja vam publicar en anteriors articles: el viatge fou propiciat per Puig i Cadafalch, vingueren per l'Ordal i s'aturaren en algun lloc del Baix Penedès per descansar una mica; encomanen el dinar per telèfon a la fonda Ibèrica i possiblement

també la visita al monestir de Poblet. Un dels acompanyants, Rafael Campalans, tenia coneguts a l'Espluga entre els redactors de *El Francolí*, i potser a través d'alguns d'ells van avisar de l'arribada. La seva dona, Elsa, no va acompanyar al seu marit a Poblet, cosa que no deix de sorprendre, sinó que la dona que apareix en la foto és Marie Lack i el seu germà Thèodore Lack. El cotxe era un model Elizalde tipus 29, propietat de Bernat Lassaletta.

Malgrat el possible avís de l'arribada del famós científic, no consta que les autoritats locals se'n fessin ressò, però Einstein no ho devia esperar ni estranyar, ja que en arribar a Barcelona la nit del 22 ningú l'havia anat a rebre per una confusió i vagà sols fins a trobar una modesta pensió (Quatro Naciones fins que va anar a casa d'Esteve Terradas i a l'Hotel Colón)²². Amb la seva modèstia, l'home devia estar resignat. Les seves paraules del viatge, anotades en el seu diari personal, reflecteixen simplement sinceritat, sense massa efusivitat: «Molta fatiga... però gent amable...».

«22-28 febrero. Estancia en Barcelona. Mucha fatiga, pero gente amable (Terradas, Campalans, Lana, la hija de Tirpitz), canciones populares, bailes, Refectorium. ¡Ha sido agradable!

2 de marzo. Llegada a Madrid. Partida de Barcelona, cálida despedida. Terradas, cónsul alemán y la hija de Tirpitz, etc.»²³

Notes

- 1.-Vegeu ROCA ROSELL, Antoni, *Quan Albert Einstein passejà per la Rambla (1923)*. Societat UPC 1. Universitat Politècnica de Catalunya. Barcelona 2023, p. 73-105. Vegeu del mateix autor, «La amable visita de Einstein a Barcelona en 1923». *Quark*, número 31. Barcelona 2004, p. 41-47.
- 2.-Una carta escrita per Albert Einstein a la seva germana Maja el 1922 i subhastada recentment diu: «Per aquí ningú sap on soc, es creuen que estic desaparegut...Aquí s'està gestant temps obscurs, econòmicament i políticament, així que estic content de poder allunyar-me de tot durant mig any». (*La Vanguardia*. [En línia] <https://www.lavanguardia.com/vida/20181109/452809742163/carta-desconocida-de-einstein-tras-su-huida-de-berlin-se-subasta-en-jerusalen.html> [Data de consulta 09/11/2018].
- 3.-Vegeu CARRERAS, Antoni., «Seguint el rastre d'Albert Einstein per l'Espluga i Poblet (1923)». *Aplecs de Treballs* núm. 31. Montblanc 2013, p. 91-104. Vegeu article recent del mateix autor, «Cent anys d'Albert Einstein a l'Espluga». *El Francolí*, núm. 426, Segona Època, L'Espluga de Francolí

- 2023, p. 20-24. Notícia inicial en *Història de l'Espluga de Francolí. El medi natural i el medi humà*. Volum I, L'Espluga de Francolí, 2004, p. 765.
- 4.-egeu Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Generalitat de Catalunya (1931-1939); Rubió i Tudurí, N.; Matons, August, *La zona pròpia dels garrofers segons A. Matons*. [En línia] <https://cartotecadigital.icgc.cat/digital/collection/catalunya/id/1534> [Data de consulta 03/01/2023].
 - 5.-Per saber l'hora de l'arribada, ens vam basar en les ombres del sol que es projectaven en les façanes de les cases, efectuant una mateixa fotografia actual el mateix dia en franges horàries aproximades, fins a trobar la coincidència (vegeu CARRERAS, Antoni, *Seguint el rastre...* p. 94).
 - 6.-Segons escriptures de l'arxiu familiar de Joan i Maria Dolors Sabatà Borges.
 - 7.-*El Francolí. 1923*. Edició facsímil en paper, vol I-II, publicats pel Centre d'Estudis Locals de l'Espluga de Francolí, editat pel Servei de Publicacions del Casal de l'Espluga l'any 1982. Núm. 110, p. 3. Vegeu també la digitalització de l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, a:<http://xacpremsa.cultura.gencat.cat/pandora/cgi-bin/Pandora.exe?fn=loguin;username=ac.conca.barbera;xslt=form-avanzado-arxiu;lang=es;came from=HOME#top>].
 - 8.-CALBET, Josep Maria, Joan CALBET, «Cent anys de teatre a l'Espluga». *Arrels* núm. 9, L'Espluga de Francolí 1997, p. 40-41.
 - 9.-*El Francolí*, 30 juny 1922, núm. 24, «Notes de Casa», p.7.
 - 10.-*El Francolí*, 15 de febrer de 1923, núm. 39, p. 7.
 - 11.-*El Francolí*, 15 setembre 1922, núm. 29, «Notes de Casa», p. 6.
 - 12.-Pel que fa a l'arribada del telèfon a l'Espluga, vegeu VALLÈS, J. Maria, *La Conca de Barberà en els temps de la Mancomunitat de Catalunya (1911-1923)*. Consell Comarcal de la Conca de Barberà, Montblanc 2013, p. 51.
 - 13.-Vegeu factures detallades de l'estada Einstein a l'hotel Colon de l'1/03/1923. [En línia https://einstein.fundaciorecerca.cat/docs/doc_relacionada/Obsequi%20Ajuntament de Barcelona Actes Dossier%20complert.pdf] [data de consulta 29/12/2022].
 - 14.-Vegeu SALLENT, Emma; ROCA Antoni, «Sopar a Barcelona en honor d'Albert Einstein (1923)». *Revista de Física*, núm. Especial. Barcelona 2005.
 - 15.-*El Francolí*. 30 abril de 1922, núm. 44, «Notes de Casa», p. 10. Aquestes sigles es referien al Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, situat a Rambla de Santa Mònica, 25, dedicat a l'educació, instrucció mutualisme, organització i treball, nacionalisme, esports i caixa d'estalvis.
 - 16.- Vegeu ROCA, Antoni, *Quan Albert Einstein passejà per la Rambla...* p. 84-85.
 - 17.-Hi hauria la possibilitat que Elsa hagués anat a Poblet i que no hagués firmat al llibre i que Marie Lack i Thèodore Lack no estiguessin relacionats amb el grup d'acompanyats d'Einstein. Però és una possibilitat que ara per ara és poc provable. F. Tulla va donar a conèixer el 2003 la signatura d'Einstein en l'esmentat llibre (TULLA, Francesc Maria, «Albert Einstein en Poblet».

- Poblet (monestir de Poblet), II època, any II, núm. 6, Abadía de Poblet 2003, p. 30-31).
- 18.-Vegeu Fundació Elizalde. [En línia] <https://fundacionelizalde.org/project/tipo-29/> [data de consulta 28/12/2022]. També <http://motorhistoria.blogspot.com/2011/01/historia-de-la-automocion-espanola-iii.html> [data de consulta 27/12/2022].
- 19.-Ministerio de Cultura y Deporte, Archivo General de la Administración, Medios de Comunicación Social del Estado, [IDD(03)88, F/30198, S10, F16]. Veure revers.
- 20.-*La Vanguardia*, 14 de març de 1923. [En línia]. <https://hemeroteca-paginas.lavanguardia.com/LVE07/HEM/1923/03/14/LVG19230314-016.pdf> [data de consulta 28/12/2022].
- 21.- *El Francolí*, 30 de març de 1923, núm. 42, «Humorístiques», p. 4.
- 22.- Vegeu pel que fa a l'estada d'Einstein a Barcelona, GLICK, Thomas F., «Einstein a Barcelona: Ciència i societat a la Catalunya d'entreguerres». *Ciència. Revista Catalana de Ciència i Tecnologia*, (Barcelona), núm. 3, octubre 1980, p. 146-155.
- 23.- Vegeu ROCA, Antoni, *Quan Albert Einstein passejà per la Rambla...* p. 102-103 i 132. «La filla de Tirpitz» era Ilse von Tirpitz, l'esposa del cònsol alemany, Ulrich von Hassell, i Einstein la coneix com la filla de Tirpitz, aquell almirall alemany conservador que va organitzar l'Armada alemanya a la Gran Guerra. El *Refectorium* era un local de moda de Barcelona que estava a la Rambla de Santa Mònica, amb una ambientació medieval, on Einstein es prengué un cafè amb llet.

Rebuda: **juny 2023**

Valoració: **Dr. Antoni Maria Jordà Fernández**

Catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions.

Facultat Ciències Jurídiques. URV

Acceptació: **agost 2023**